

Qualitats de la jonça per a la cistelleria

TEXT I IMATGES: Daniel Espejo Fraga

Entre els usos tradicionals de la jonça (Aphyllanthes monspeliensis), poques vegades ha sigut citada l'artesanía, més enllà del seu aprofitament per a la pastura.

A partir d'un treball de camp etnobotànic, a Sant Guim de Freixenet (Segarra), de prospecció del potencial botànic per a la cistelleria, s'ha identificat la jonça com a espècie adequada. Destaca el testimoni que certifica l'ús de la jonça com a "espart" local, per a manufacturar utilitat agrícola, almenys des d'inicis del s. XX.

També s'experimenta la metodologia més adequada de recol·lecció de tiges de jonça, i la seva aplicació en tècniques d'esparteria. Es conclou, que la jonça presenta bones qualitats per a l'esparteria, utilitzant tècniques de trenat (continu i lineal) i cosit, tant amb bri verd com amb bri assecat i rehidratat.

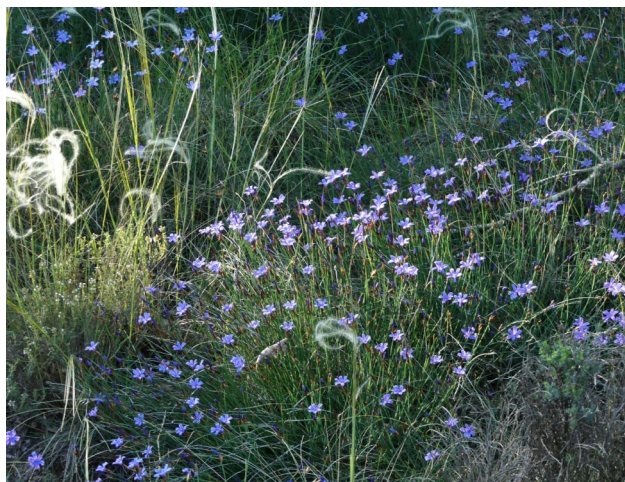
Introducció

Descripció i ecologia

La jonça (*Aphyllanthes monspeliensis*) és un camèfit graminoide de tiges junciformes de la família de les asparagàcies, endèmica de la Mediterrània occidental. Destaca morfològicament per una tofa de tiges fotosintètiques llargues i primes, embeinades per unes fulles basals críptiques, reduïdes a beines membranoses d'entre 3 i 8 cm. Tot plegat, brota a partir d'un rizoma molt ramificat, d'on surten arrels fibroses, llargues i filiformes. Floreix de març a agost, depenent de la localitat, amb flors entre blau i lila, que acaben fructificant enb una càpsula. Acostuma a ser freqüent en pastures seques de terrenys calcaris de la regió mediterrània i la muntanya submediterrània, en el domini de les roures seques i els alzinars poc àrids [1,2]. A Catalunya, on és molt freqüent, és especialment dominant a la muntanya baixa mediterrània i als altiplans interiors més o menys plujosos. En alguns hàbitats, tant de caràcter boscós com pradenc, la jonça arriba a fer-se dominant, formant pastures seques anomenades joncedes, junt amb altres espècies sufruticoses i arbustives [3, 4].

Usos

Tradicionalment, a la península Ibèrica, la jonça ha presentat diversos usos [5]. Entre aquests, destaca com a pastura molt preuada per a ovelles i cabres,

Jonça florida a Sant Domí (Sant Guim de Freixenet).

Jonceda en sotabosc de roureda mixta amb pins, Freixenet de Segarra.

especialment; a més a més, també és aprofitada per cavalleries. A Catalunya, ha sigut una pastura d'especial interès en la muntanya mitjana [6], i en ambients mediterranis resulta d'alt valor estratègic per la seva menor combustibilitat, ja que es manté verda a l'estiu [7]. També, a la península, han sigut utilitzades les seves tiges florides com a farratge per a conills. Pel que fa al consum alimentari humà, la jonça ha sigut aprofitada esporàdicament com a lllaminadura (flors i base de tiges), tradicionalment; i, com a planta remeiera, tot i estar poc documentada, se li han atribuït propietats per afavorir la circulació sanguínia i per a combatre la desgana i la fluïxesa. D'altra banda, l'aprofitament de la jonça en artesanies ha sigut citat anecdòticament, esmentant petits ornaments (anells, polseres i braçalets) a la província de Jaén i a l'Empordà [8, 9]. Tot i així, a la França mediterrània, a banda de compartir alguns usos ibèrics, també està documentat l'ús tradicional de les arrels per a fer raspalls anomenats "*brosses à chiendent*", i escombres [10, 11, 12]. També es valora en aquest país el sabor especial que la jonça proporciona als formatges fets amb llet d'ovella o cabra alimentada d'ella [10]. A més a més, es proposa la jonça com a espècie potencialment útil per a l'apicultura [11]. Per una altra banda, històricament, ja en l'any 1882, s'esmenta en l'àmbit de la *Société nationale d'acclimatation de France* proposada com a planta potencialment útil en jardineria i paisatgisme [13]. Actualment, tant a França com a Espanya, ja són diversos vivers de planta autòctona que la produeixen com a planta forestal per ser utilitzada en projectes de restauració paisatgística, o com a planta ornamental de jardineria [14].

Precedents a Sant Guim de Freixenet

La primavera i estiu de 2023, al municipi de Sant Guim de Freixenet (la Segarra), l'autor realitzà una recerca de camp d'espècies botàniques locals amb bones qualitats per a la cistelleria. En aquest treball, s'identificà la jonça com una espècie amb força potencial per ser treballada, en sintonia amb l'artesania menor citada per la bibliografia. Des d'aleshores, s'inicià un treball d'experimentació del potencial de la jonça com a recurs material en la cistelleria, sense conèixer precedents al municipi. Fins al moment, era conegut per l'autor, l'ús habitual de les flors, com a lllaminadura (especialment entre els nens), a Sant Guim de Freixenet, i s'havia registrat el record ancestral en la població de l'ús de la jonça com a pastura, quan moltes dècades enrere encara hi havia alguns ramats d'ovicaprins al municipi. La jonça està prou a l'abast de la població, sent una planta abundant al municipi, tant dominant joncedes estrictes, com participant de la cohort de plantes d'altres comunitats (timonedes, prats secs, rouredes, alzinars,...). Però, no s'havien localitzat informadors a Sant Guim de Freixenet, i entorn, fins ara, que concretessin sobre l'ús de la jonça en cistelleria, i altres usos. A més a més, com a molts altres municipis segarrencs, la cistelleria tradicional ha quedat relegada a la conservació d'antigues peces de principis de segle XX, i ja no hi ha cap professional actualment que pugui transmetre directament tècniques tradicionals. Durant el 2024, però, en el context de converses amb veïns del municipi sobre aquest potencial cisteller de la jonça, es va localitzar una primera informadora. Així, doncs, es decidí de continuar prospectant nous informadors, realitzant diverses entrevistes, per a aconse-

Mata de jonça, en plena vegetació d'inicis d'estiu, amb infructescències madures, Freixenet de Segarra.

Filloleig -brots que surten de la part basal- ramificat aeri i subterrani, i sistema radicular de la jonça. Mostra seca.

guir detallar aquest lligam de la jonça amb la cistelleria, i altres usos locals tradicionals. I alhora, s'inicià la recerca de localitzar antigues peces de cistelleria realitzades en jonça que s'hagin pogut conservar en l'àmbit domèstic.

Material i mètodes

Per la part de recerca d'informació etnobotànica, es realitzaren nou entrevistes durant primavera i estiu de 2024, al municipi de Sant Guim de Freixenet i rodalies, sense mostreig sistemàtic, de diverses persones vinculades ancestralment al territori, als quals se'ls pregunta sobre els possibles usos tradicionals coneguts de la jonça. Es registra, nom i cognom, domicili, possibles usos coneguts de la jonça en cistelleria, o altres, i possibles altres informadors potencials.

Per a l'experimentació en cistelleria de la jonça, s'avalua l'espècie en diverses fases: recol·lecció, preparació, assecat, i treballat, provant la metodologia més adequada en cada una d'elles. En tot moment, la unitat fonamental és el bri de jonça, derivat de cada tija junciforme de la planta; i donada la primesa d'aquest, s'utilitzen fonamentalment les tècniques tradicionals de l'esparteria per avaluar les seves qualitats en la cistelleria [15, 16]. En la fase de recol·lecció, es realitza la collita a partir de finals de juny, en joncedes del municipi de Sant Guim de Freixenet, provant el mètode d'arrencada manual. En la fase de preparació i assecat, es prova el calibre, llargada i maduresa del bri tant en fresc com deshidratat. L'assecat sempre s'ha realitzat a cobert. I en fase de treballat, s'han provat la realit-

zació de tècniques de cordilleria (cordill de dos i tres caps, corda de tres caps de dos cordill per cap); tècniques de cosit de feix en espiral; tècniques de trenat continu (punt de cofí o cabàs), tècniques de cistelleria trenada lineal (amb llates de tres, quatre, cinc, sis i set badies, tant en acabat en escaquer com en espiga), cosides amb cordill de lli i majoritàriament de jonça.

Resultats i Discussió

Informadors

A continuació, s'exposa la informació que aporten els informadors sobre l'ús de la jonça en cistelleria, o altre ús tradicional, a la comarca.

Número 1. Conxita Mas (Cal Romà, La Rabassa, Sant Guim de Freixenet). Maig 2024. Explica que el seu pare, Josep Maria Mas (1922-2023), pagès fill de La Rabassa, li havia transmès informació sobre l'espècie. La família coneixia *A. monspelliensis* com a *espart*. Quan en Josep Maria era jove, a casa seva havia vist treballar la jonça per fer cordes, esparde-nyes (d'ús personal dels treballadors) i cabassos. La feina era realitzada per diversos mossos oriünds de Lorca i entorn (Múrcia). Es desconeix si la tècnica era ja coneguda a casa seva, abans de l'arribada dels mossos murcians. No es conserven peces de cistelleria feta amb jonça d'aquella època.

Número 2. Josep Ribera (Cal Llarg, la Tallada, Sant Guim de Freixenet). Juliol 2024. Explica que coneix *A. monspelliensis* com a jonça. Explica que de jove havia fet servir raspalls, per raspallar el bestiar, fets d'arrels de jonça. A la Tallada, la jonça era

especialment preuada com a pastura; i existien alguns llocs al terme i entorn, especialment reconeguts per les seves riques joncedes, ideals per a portar a pasturar els ramats d'ovicaprins. Recorda que, moltes dècades enrere, una empresa externa cercava localitats amb jonça en abundància per a explotar-la per a extreure les seves arrels, per a fer raspalls. La gent del poble no estava conforme amb aquest sistema d'explotació de les joncedes, que posaven en perill la supervivència de bones pastures. A casa seva, d'antic, la seva família havia fet servir cistelleria de manufactura local, a base de boga (*Typha latifolia*), collida a l'entorn de la Font del Prat, al mateix terme de la Tallada, però no feien ús de la jonça per a la cistelleria.

Número 3. Marc Mensa (Cal Nasi, Maçana, Aguil·lar de Segarra). Juliol 2024. En Marc esmenta que la seva família coneixia l'ús de la jonça, antigament, per fer sàrries per als rucs, segurament barrejada amb alguna altra fibra (sense precisar). I també recorden que s'havia fet servir, a casa seva, per a farcir els collars dels rucs i cavalls.

Detall de l'agafada, des de la base, de manats de tiges de jonça, a punt per arrancar. Sant Guim de Freixenet. Fotografia: Esther Misut Codina.

Experimentació amb el maneig de la jonça

Recol·lecció

A Sant Guim de Freixenet (la Segarra), a partir de finals de juny, la longevitat i duresa de les tiges de jonça ja comença a ser apropiada. En aquestes dates, coincideix amb la fase final de maduració del fruit, quan ja s'obren les càpsules dehiscent, i deixen anar les llavors, de color negre. Si la planta no ha patit un excés d'estrès d'hídric, la longitud del conjunt de tiges brotades de l'any pot ser de més de 50 cm. En aquesta fase vegetativa, es comprova que la recol·lecció de la jonça, és relativament fàcil, amb la tècnica manual de l'arrencada directa de petits manats, agafats aquests des de la base de les tiges, el més a prop possible del nucli de la mata. Per tal de fer una recol·lecció respectuosa amb la planta i sostenible, es fa una collita parcial de pocs manats de tiges a cada planta, preferiblement dels laterals de la mata. Seguint aquest procediment, s'obté manats de brins de 50-70 cm, que conserven la base blanca de la tija, i en molts casos, con-

Recol·lecció de manats de tiges de jonça. Sant Guim de Freixenet. Fotografia: Esther Misut Codina.

Feix de tiges fresques de jonça acabades de recol·lectar. Sant Guim de Freixenet.

serven la darrera fulla lanceolada. Donada la major fragilitat de les tiges de jonça, comparat amb les fulles d'espart o les tiges de jonc, l'arrencada dels manats subjectats a mitja tija és del tot desaconsellable, pel trencament de les tiges fresques, i, per tant, pel desaprofitament de la part basal de les tiges, que encara quedaria a la mata. De la mateixa manera, també es desaconsella l'ús d'un mànec o agafador (pal per recargolar i estrebar manats més grossos de brins a la manera de l'espart), atès que els manats de tiges fresques de jonça no suporten la tracció exercida per l'instrument.

En el moment de la recol·lecció, ja es pot fer una primera selecció de la qualitat dels brins. Cal triar, doncs, les tiges més llargues i ben verdes, descartant aquelles tiges d'anys anteriors, ja grises i ressecades a la mata; o descartar també aquelles de l'any massa curtes, engroguides totalment, o amb necrosis. Si a causa d'estrès hídric patit per la mata, aquestes tiges presenten deshidratació i decoloració, caldrà vigilar en la seva recol·lecció perquè aleshores són especialment fràgils. De les mates greument afectades per sequera, que presenten la majoria de tiges totalment deshidratades i

notablement engroguides pel sol, no és aconsellable la recol·lecció de les tiges seques perquè es trenquen amb massa facilitat, i només és possible fer-ho pacientment, bri a bri.

Amb el conjunt de manats de cada arrancada es pot confeccionar un bon feix manejable, lligat amb un parell de brins de jonça, a mode de vencill, per facilitar-ne el transport.

Preparació

De cada feix fresc, poden sortir diferents calibres de gruix i llargada de brins, a pesar de la selecció prèvia a peu de planta. Els brins més fins poden ser més apropiats per a preparar cordills, mentre que els brins més gruixuts són més apropiats per als treballs de trenat o farcit. Les infructescències seques, just a la punta de cada tija, es poden treure per a evitar que representin un obstacle en el maneig del bri (especialment en el farcit de la tècnica de cistelleria en espiral cosida).

Assecat

Els brins frescos, acabats de collir i sense assecat prèviament, ja permeten ser treballats, tant en cordilleria com en les diferents tècniques de punt; cal tenir present, però, que en el procés de deshidratació de brins treballats en fresc, es pot aflluixar o desajustar la torsió de cordills o la fermesa dels punts ja realitzats. A més a més, els brins frescos, resulten més fràgils en la seva manipulació, i la seva frescor dura poques hores. Per tant, és aconsellable l'assecat previ del feix de brins recol·lectats. Un mètode adequat d'assecat en pocs dies seria preservar a l'ombra els brins, a una temperatura ambient de 25-27°C, i procurant una lleu corrent d'aire, en l'ambient càlid de l'estiu o de primers de tardor. En la deshidratació, els brins s'aprimen, conservant una tonalitat verda. En cas que els brins s'assequesin exposats al sol, aquests no perden la tonalitat verda en pocs dies; és probable, però, que una exposició prolongada al sol, proporcioni el color groc pàl·lid o ocre que s'observen a la natura en plantes fortament estressades hídricament. Durant els mesos frescos i humits, l'assecat en un interior és més lent, però també correcte. Cal tenir la precaució, en aquest darrer cas, però, d'evitar ambients massa humits, perquè afavoririen l'aparició de floridures sobre els brins secs i peces acabades, i en aquest cas caldria desinfectar-los.

Rehidratació

Els brins ja assecats permeten conservar-se, però no són aptes per treballar, donat que són massa rígids, i es podrien fracturar si un volgués torçar-los o doblegar-los amb força. Cal, doncs, abans de treballar-los, rehidratar les tiges mitjançant la submersió en aigua temperada durant un mínim de 12 hores, si fa pocs dies que es van assecar. En cas que es presentessin els brins secs de fa setmanes o mesos, seria recomanable una submersió de 24 hores com a mínim. Un cop els brins es troben hidratats, presenten flexibilitat i resistència adequades per exercir-hi tota mena de torsions i doblecs. La conservació durant hores d'aquesta hidratació, mentre es treballa amb ells, es pot facilitar embolicant els feixos de brins en una tovallola humida. Sense tovallola, però, poden conservar la hidratació durant més de 12 hores.

Treballat

1. Cordilleria

Els brins assecats i rehidratats, i també els frescos, presenten bona capacitat per suportar torsions manuals pròpies per preparar cordill. Especialment, es

recomana la preparació de cordill amb el bri prèviament assecat i rehidratat, donat que ens evita l'afeliment de les torsions per l'aprimament de brins frescos i es guanya resistència. Hem de tenir en compte que un cordill està format per un nombre indeterminat de fils torçats entre si, anomenats caps del cordill; i que una cordeta està formada per un número indeterminat de cordills torçats entre si, també anomenats caps de la corda. En el nostre cas, els fils corresponen a un conjunt de un o més brins de jonça. S'ha experimentat amb la preparació de cordills de dos caps (constituïts per un i dos brins de jonça per cap) i de tres caps (constituïts per dos brins de jonça per cap), i en tots tres casos els resultats són cordills molt satisfactoris. A més a més, s'ha provat la preparació d'una cordeta de tres caps utilitzant, alhora, cordill de dos caps (constituït per dos brins de jonça per cap). Especialment, els cordills amb un mínim de dos brins per cap permeten fer bons empalmaments de nous brins. Els empalmaments es realitzen sempre que un dels brins del cap es trobi en la seva porció final, descartant la continuació de la torsió d'aquesta part, especialment si es tracta de l'extrem basal del

Mostra de cordill de dos caps (dos brins rehidratats per cap), amb exemple d'empalmaments.

Mostra de cordeta de tres caps de cordill (dos caps de dos brins rehidratats).

Inici de base de cistell, realitzat amb punt de cosit en espiral de feix de brins rehidratats de jonça, amb cordill de jonça fet amb dos caps (dos brins per cap); i començament de trena de quatre badies (quatre brins per badia).

Acabat de base de cistell, realitzat amb punt de cosit en espiral de feix de brins rehidratats de jonça, amb cordill de jonça fet amb dos caps (dos brins per cap, i reforç perimetral amb bobinat de cordill de jonça).

bri, amb base més engruixida i blanca, que pot impedir les torsions correctament. Un cop es descarta la porció doblegant-la del cordill, es realitza l'em-palmament afegint un nou bri per la part apical (on hi havia la infructescència), deixant uns centímetres de marge (on hi havia la infructescència) i es torça amb l'altre bri del cap. És interessant anotar que, per l'anatomia dels teixits del bri de jonça, l'acabat final del cordill és similar a un cordill lluent i encerat.

2. Punt de cosit de feixos en espiral

Donat que els brins de jonça et permeten fer cordi-lleria, és totalment factible fer cistelleria amb feixos en espiral cosits, sigui tant en totes les variants de punt de rusc¹, com el dens punt carbasser². Gràcies a l'acabat que dona el bri de jonça al cordill, com encerat, és molt interessant per fer lliscar el cordill entre les juntes de cada volta de l'espiral de brins sencers. A més a més, el cordill presenta prou resistència com per mantenir les tensions exercides

en la fixació del bloc de brins en espiral. Per una altra banda, els brins de jonça també mostren bones qualitats per fer-se servir com a element principal del feix de brins en forma d'espiral. En aquest cas, es recomana l'eliminació prèvia d'infructescència de l'extrem apical del bri, per a evitar protuberàncies irregulars en l'espiral. L'acabat del feix és molt net i esponjós.

3. Punt de trenat continu (punt de cofí o cabàs)

És destacable considerar que tant els brins frescos com els rehidratats poden ser trenats, i la llargada dels brins ens permet treballar amb una tècnica molt interessant de l'esparteria que és el punt de cofí. Tot i que el bri sigui fresc, aquest suporta la majoria de dobles que exigeix aquest tipus de punt. A més a més, el brins no presenten filagarses, de manera que són especialment interessants per a aquest tipus de punt. Cal tenir present que treballar amb brins assecats i rehidratats sempre presentarà

1. Punt de rusc. Corresponent al punt de cosit de feixos en espiral, deixant un espai entre cada puntada o grup de puntades de cordill, que van cosint les voltes del feix de brins en espiral, deixant-lo a la vista. El nom té relació amb un dels usos antics més habitual per aquest punt, que era el de confeccionar ruscós artificials, també anomenats arnes.

2. Punt carbasser. Corresponent al punt de cosit de feixos en espiral, en el qual cada puntada està densament ajuntada, cosint el feix en espiral sense deixar-lo a la vista. La intenció primera de que les puntades de cordill siguin tant juntes les unes de les altres, és la de reduir al màxim els possibles porus existents. Un dels usos ancestrals d'aquest punt era el de confeccionar carbasses artificials o cantimplors per a transportar líquids.

3. Badia. Ramal d'una trena de cabell, de canem, d'espart, etc.

Mostra de panereta trenada amb punt de cofí amb badies de quatre brins frescos, amb inici circular. Visió general.

Visió de la base (cara exterior) de panereta de mostra, trenada amb punt de cofí amb badies de quatre brins frescos, amb inici circular.

Visió de l'inici circular de la panereta trenada amb punt de cofí amb badies de quatre brins frescos.

Detall de punt de cofí amb badies de quatre brins frescos.

Exemple d'inici allargat de punt de cofí amb badies de quatre brins frescos, per a futur estalvi ovalat de taula.

més possibilitats per aconseguir un punt més tibet i resistent, suportant majors tensions. En aquesta ocasió, s'ha experimentat amb el punt de cofí, tant en les seves variants d'inici circular tancat, circular obert i ovalat, fent servir badies de diversos números de brins. Atès que els brins de jonça són prims, com més brins tingui a disposició la badia³, millor. A partir de quatre brins, el teixit amb punt cofí queda prou fort, tot i haver fet servir brins frescos. El punt amb bri fresc resulta més lent de fer, per la cura especial que cal prestar davant del tibet dels punts fets amb aquest brins més vulnerables. A més a més, cal tenir present que els punts fets amb brins frescos tendeixen a afloixar-se una mica, en el procés d'assecat de la peça. Per contra, treballar amb brins rehidratats, permet pressionar els punts amb més confiança i resolució, transferint una major resistència al teixit. Per una altra banda, la dispo-

sició dels brins en la badia és important. Per a fer l'eix inicial de badies, disposades en corona o en dorsal, és recomanable capicular els brins d'aquestes primeres badies equitativament, tenint en compte les diferències de diàmetre i duresa, entre la part apical i basal del bri; i eliminant les infructescències apicals. Més endavant, les aportacions de brins, a cada punt consecutiu, és pràctic fer-les introduint els brins nous, per la seva part basal més dura, i ja no caldria eliminar les infructescències apicals dels brins, fins el repassat de puntes en la cara "bruta" del teixit. Aquest repassat de puntes sobrants per tallar, convé anar-lo realitzant regularment, per tal de no deixar-lo pel final i evitar possibles dificultats afegides d'accessibilitat a la cara "bruta" i, possiblement, oculta del teixit. Un cop la peça treballada es deshidrata de nou, el teixit trenat continu guanya rigidesa.

Inici de cistell de llata de set badies (sis brins rehidratats per badia), en acabat d'espiga, cosida en espiral amb cordill amagat de jonça de dos caps (dos brins per cap).

Detall de treball de llata de set badies (sis brins per badia), en acabat d'espiga.

4. Punt de trenat lineal (llates)

Si els brins de jonça, tant en fresc com en assecat i rehidratat, ens permeten fer cordilleria i trenat continu, les tècniques de trenat lineal també hi són aplicables. En aquest cas, s'ha aplicat directament el bri de jonça en llates de fins a set badies, procurant acabats en escaquer i també en espiga. En

Detall de cosit de llata de set badies (sis brins per badia), en acabat d'espiga, amb cordill de jonça de dos caps (dos brins per cap).

aquest cas, el treball amb brins prèviament assecats i rehidratats és el més aconsellable, donat que permet tirar millor la llata. Amb els brins junciformes, és possible alinear els brins en paral·lel dintre de la badia, donant un efecte més lineal. D'altra manera, també, una agrupació més lliure dels brins a la badia, i fins i tot torçada (especialment els dels flancs) resulta apropiada per a embellir i proporcionar més resistència a la peça. Per a aconseguir amplada de llata, és recomanable sumar un mínim de tres o quatre brins en les badies. Com més brins aportem equitativament a les badies, majors dimensions prendrà la llata. Igual que en punt de cofí, les aportacions de brins per donar continuïtat al creixement lineal de les llates, es recomanable fer-los introduint els brins per la part basal, més endurida i despigmentada. De totes maneres, la presència en les badies de les parts blanques dels brins dona un efecte jaspiat a la llata. Pel que fa al cosit de les llates, tant les mateixes trenes confeccionades com el cordill de jonça, presenten prou flexibilitat i resistència, amb la rehidratació de 24 hores de brins secs. El cordill de dos caps (dos brins per cap) presenta les mínimes dimensions per fer un cosit ocult, i alhora resistent, quan les badies de la llata són de quatre brins com a mínim. A més a més,

l'acabat del cordill permet lliscar-lo perfectament entre el teixit, sense erosionar excessivament els brins, permetent rectificacions i repeticions. El trencament del cordill es pot donar ocasionalment per fortes tensions no suportades per empalmaments defectuosos o punts febles, però és factible la continuació del cosit, fins i tot sense nuar. Les badies trenades de brins de jonça també aguanten perfectament la utilització de fils més fins, com el de lli, ja que aquestes permeten el tibet i estrenyor de nusos si convingués. D'altra banda, la capacitat de cosir llatres velles de més de sis mesos, prèviament rehidratades 24 h en aigua, és totalment factible. Aquest tipus de llatres recuperen flexibilitat, permetent ser doblegades de nou i, a més a més, continuen presentant la resistència adequada per a ser treballades.

Reflexions sobre el potencial de la jonça en la cistelleria i la seva gestió

El coneixement actual sobre el potencial de la jonça en cistelleria és realment reduït al municipi de Sant Guim de Freixenet i comarca. Donada l'enorme falta de registres etnobotànics similars a Catalunya, possiblement sigui extensible la situació a altres comarques on es distribueix l'espècie. Tan sols dos dels nou informants consultats li atribueixen utilitat en cistelleria, i tan sols una li reconeix potencial

La jonça té moltes qualitats per a ser aplicada en tècniques pròpies de l'esparteria

com a primera matèria essencial per a elaborar diversitat d'utensilis. L'experimentació portada a terme en aquest treball amb l'espècie demostra que la jonça té moltes qualitats per a ser aplicada en tècniques pròpies de l'esparteria, i és del tot comprensible que se la conegués a la Rabassa com a espart, amb clara referència a l'espart ver (*Stipa tenacissima*). Desconeixem si aquesta atribució local ve de molt antic al poble. Com a mínim, el nom donat és singular, donat que al poble veí de La Tallada el coneixen amb el nom més generalitzat de junça. Una possibilitat és que treballadors agrícoles immigrants des de Múrcia, a principis del segle XX, amb coneixements d'esparteria i corderia, buscant un recurs

Cistell de llata cosida de set badies (sis brins per badia), amb acabat d'espiga, amb cordill amagat de jonça de dos caps (dos brins per cap); i ansa de llata de sis badies (vuit brins per badia), amb acabat en escaquer. Visió lateral.

local per fer utilitatge i corda que els facilités les feines del camp, trobessin en la jonça un recurs alternatiu a l'espart. A Múrcia, la jonça (coneguda com a *junquillo*) es distribueix fonamentalment a les muntanyes del interior [17], però no es cita com a alternativa tradicional a l'espart ver entre els seus usos. El més probable és que, de la suma de coneixements entre els locals segarrencs i el mestratge esparter d'aquests treballadors, sorgissin o es milloressin diversos usos de la planta. El fet que també a la localitat de Maçana es conegués el seu ús per elaborar sàrries demostra que la jonça es coneixia certament com un recurs cisteller secundari, almenys, en l'àmbit de l'altiplà segarrenc.

El fet que l'ús cisteller de la jonça sigui actualment desconegut podria ser perquè fos secundari (enfront d'altres espècies botàniques cistellaires amb més qualitats i/o disponibilitat) o molt localitzat en el territori, a principis de segle XX. A més a més, amb la pèrdua de l'ús generalitzat d'utilitatge cisteller i el declivi d'espècies autòctones enfront de materials exòtics a partir de la dècada dels 60 del segle XX [18], podria haver portat gairebé l'oblit els usos d'aquest altre espart secundari.

L'experiència realitzada ens porta a proposar la recuperació de la jonça com a espècie apta per a ser aplicada en tècniques d'esparteria. A més, per les seves qualitats, l'espècie representa un recurs amb entitat pròpia, que pot proporcionar carac-

terístiques pròpies a les peces elaborades, sigui tant en les formes, com en els colors, el pes, l'aroma. Tot i així, l'experimentació portada a terme ha sigut una primera aproximació, i caldria continuar provant les seves qualitats amb altres tècniques, com l'elaboració de llatres més complexes, amb major nombre de badies, o l'elaboració de peces de majors dimensions i complexitat; i molt important també, caldria fer assajos de resistència i durabilitat d'aquestes peces en el temps. Aquest darrer punt podria ser un aspecte important que podria explicar el desús actual de l'espècie. Cal, però, conèixer en un futur els límits físics de peces elaborades amb tija de jonça.

D'altra banda, per a efectuar una recol·lecció en el marc d'una gestió sostenible de les joncedes, cal un maneig correcte de les mates de jonça. Com a referència, poden ser molt útils les recomanacions en la pastura tradicional pallaresa de les joncedes; aquí se'ns indica que l'aprofitament ramader de l'espècie caldria fer-lo entre mitjan agost i mitjan abril, per tal d'evitar perjudicis en la renovació de la planta [19]. A la Segarra, a cotes més baixes, s'observa que la maduració de fruits i dispersió de les llavors es realitza a finals de juny, inicis de juliol. D'altra banda, aquestes setmanes de l'any són el moment a partir del qual les tiges es mostren més elongades i desenvolupades. Per tant, per tal de permetre completar el cicle reproductor de la planta, i aprofitar al màxim les qualitats de la tija, convindria iniciar la recol·lecció de les tiges de jonça a partir de juliol. Aquesta collita de manats de tiges, convindria fer-la arrancant una part minoritària del conjunt de tiges verdes de la mata, per tal d'efectuar el menor impacte possible sobre l'aparell fotosintètic de la planta. Cal tenir present que, durant el període àrid de l'estiu, el conjunt de tiges de la mata pot presentar abatiment, i fins i tot pèrdua de verdor per marciment de la planta. Fins i tot, en aquests casos, convindria mantenir una recol·lecció proporcionada de les tiges. Habitualment, les tiges velles seques i grises acostumen a acumular-se en la base de la mata, produint una catifa que segurament produeix efectes beneficiosos en la protecció de la base de la planta, on es produeix la ramificació de les tiges, i també preserven la humitat del sòl més immediat a la planta.

Cistell de llatra cosida de set badies (sis brins per badia), amb acabat d'espiga, amb cordill amagat de jonça de dos caps (dos brins per cap); i ansa de llatra de sis badies (vuit brins per badia), amb acabat en escaquer. Visió des de dalt.

Conclusions

La jonça presenta qualitats prou interessants, i amb caràcter propi, per a ser utilitzada en cistelleria. Per l'anatomia de les tiges de jonça, les tècniques d'esparteria es mostren especialment adequades per al seu maneig; tractant-se, doncs, d'un espart secundari autòcton. És comprensible, doncs, que s'hagués utilitzat en el passat. Actualment, a l'altiplà segarrenc encara es preserva un fil de testimoniatge de l'ús d'aquesta planta en cistelleria, almenys en els darrers cent anys. De moment, no es coneixen peces antigues fetes de jonça que s'hagin preservat. Tampoc es té constància de possibles tècniques autòctones que s'haguessin pogut emprar. Tot i així, s'anima els cistellers a experimentar, de nou, amb aquesta preuada planta immerescudament oblidada.

Daniel Espejo Fraga. Enginyer tècnic agrícola i naturalista. Actualment es dedica professionalment a l'assessorament tècnic per a explotacions agràries a la comarca de la Segarra i entorn.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Bolòs, O, Vigo, J. 2001. Flora dels Països Catalans. Volum IV (Monocotiledònies). Editorial Barcino. Barcelona.
- [2] Rico, E. 2013. *Aphyllanthes* L. in Castroviejo, S., Aedo, C., Laínz, M., Muñoz Garmendia, F., Nieto Feliner, G., Paiva, J. & Benedí, C. (eds.). *Flora iberica* 20: 217-219. Real Jardín Botánico, CSIC, Madrid.
- [3] Carreras J. (ed.), Ferré, A. (ed.) Vigo, J. (ed.). 2016. Manual dels hàbitats de Catalunya : catàleg dels hàbitats naturals reconeguts en el territori català d'acord amb els criteris establerts pel CORINE biotopes manual de la Unió Europea. Edició revisada. Departament de Territori i Sostenibilitat. Catalunya.
- [4] Conesa J. A. 1997. Tipologia de la vegetació: anàlisi i caracterització. Eines 19. Edicions de la Universitat de Lleida. Lleida.
- [5] Gras, A, D'Ambrosio, U., Garnatje, T., Parada, M., Vallès, J. 2018. *Aphyllanthes monspeliensis* , A: Pardo de Santayana, M., Morales, R., Tardío, J., Aceituno, L., Molina, M. (eds). *Inventario español de los conocimientos tradicionales relativos a la biodiversidad. 2a Fase (Tomo III).* : Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente, Secretaría General Técnica. Madrid.
- [6] Terrades, J., Prat, N., Escarré, A., Margalef, R. 1989. Sistemes Naturals (volum 14). Història Natural dels Països Catalans. Enciclopedia Catalana. Barcelona.
- [7] Montserrat, P. 1984. *Els ecosistemes pastorals*. A: Fillat, F., García-Ruiz, J.M., Montserrat, P., Villar, L. 1984. *Els Pasturatges, funcionalisme i aprofitament dels ecosistemes pastorals*. Quaderns d'Ecologia aplicada, 7. Servei del Medi Ambient. Diputació de Barcelona.
- [8] Fernández Ocaña, A. M., Ortuño Moya, I., Martos Gilabert, A.I., Fernández López, C., 1996. Saber y utilización de plantas en la provincia de Jaén. Campaña de 1993. Bol. Inst. Est. Giennenses 161:199-318.
- [9] Parada, M. 2008. *Estudi etnobotànic de l'Alt Empordà*. Tesi doctoral. Laboratori de Botànica, Departament de Productes Naturals, Biologia Vegetal i Edafologia. Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona.
- [10] Mauric, N. 2004. *Aphyllanthes monspeliensis*-Aphyllanthe de Montpellier. A: Jardin!, L'Encyclopédie. <http://nature.jardin.free.fr> (consultat el 16/07/2024).
- [11] Reeb, C. 2010. L'aphyllanthes de Montpellier. *Plantes mellifères*. Abeilles & Fleurs. Núm. 716. Union Nationale de l'Apiculture Française.
- [12] Michel-Béchet, J. 2022. *Des plantes en Provence. Savoirs populaires*. Naturalia Publications.
- [13] Société nationale de protection de la nature (France). 1882. Bulletin de la Société nationale d'acclimatation de France. Société nationale d'acclimatation de France (Paris). Bibliothèque nationale de France, département Sciences et techniques, 8-S-631. (consulta 30/06/2024). Enllaç a: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5453568k/f1n886.texteBrut>.
- [14] Fundació de la Jardineria i el Paisatge. 2024. *Subministrament del material vegetal (NTJ-07). Normes tècniques de jardineria i paisatgisme (NTJ)*. (Consulta 20 de juliol de 2024). Enllaç: <https://www.ntjdejardineria.org/familia/ntj-en-catala/ntj-07-subministrament-del-material-vegetal/>.
- [15] *Espartopedia*. (consulta 20 de juliol de 2024). A *Espartopedia*. : https://espartopedia.com/index.php?title=P%C3%A1gina_principal
- [16] Mansanet Serrano, José Alfonso; 2023. *El esparto, sus técnicas, su cultura*. 2a ed. Ed. Punto Rojo.
- [17] Sánchez-Gómez, P. (ed), P., Guerra, J. (ed), Carrión, M.A., Coy, E., Fernández, S., Guerra, J., Hernández, A., Jiménez, J.F., López-Espinosa, J.A., Vera, J. B., 2011. *Nueva Flora de Murcia. Plantas vasculares*. Universidad de Murcia
- [18] Kuoni, B. 2003. *Cestería tradicional ibérica*. Ediciones del Aguazul. Barcelona
- [19] Agelet A.1999. *Estudis d'etnobotànica farmacèutica al Pallars*. Tesi doctoral. Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona.